

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА КРИМСЬКІ ТАТАРИ

Юлія Попович, кандидатка наук із соціальних комунікацій,
асистентка кафедри журналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Через історичні обставини склалося так, що в Українській державі ужилося багато національностей зі своїми звичаями, традиціями, мовою. Але в останні шість років, відколи відбулася незаконна окупація Кримського півострова Російською Федерацією та військова агресія цього ж таки північного сусіда на Донбасі, все частіше у засобах масової інформації згадуються такі поняття, як «національні меншини» та «корінні народи». Як розуміти ці поняття і де тут вступають в дію права людини, спробуємо розібратися у цій лекції.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Медіа про кримських татар: національна меншина чи корінний народ в Україні?
2. Медіа про кримських татар під час окупації.
3. Медіа про боротьбу за права людини в анексованому Криму.

1. МЕДІА ПРО КРИМСЬКИХ ТАТАР: НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА ЧИ КОРІННИЙ НАРОД В УКРАЇНІ?

Однією з найчисельніших національних груп населення, які мешкають в Україні, а саме на Півдні та в Криму, є кримськотатарський народ. Щодо півострова, то за сучасними оцінками там проживає понад 200 тисяч кримських татар із урахуванням того, що з 2014 року звідти виїхало майже двадцять тисяч представників цього народу.

Тож кримські татари – національна меншина чи корінний народ? Ця тема набула актуальності в Україні після масового повернення кримських татар наприкінці 80-х років минулого століття з місць заслання на свою історичну Батьківщину, а особливо під час незаконної окупації Криму Росією в 2014 р.

Для базових уявлень про те, що таке «національна меншина» та «корінний народ», необхідно звернутися до юридично-правових актів, законів України, Конституції України. Щодо першого поняття, то у статті 3 Закону України «Про національні меншини в Україні» від 1992 р. зі змінами та доповненнями 2013 та 2014 років зазначено, що до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. Безперечно, цей Закон задекларував те, що Українська держава бере на себе відповідальність за збереження та створення належних умов для розвитку національно-культурного життя інших етнічних, мовних, релігійних груп, які проживають в Україні. Проте в останні роки виявилось, що цей закон, попри всі його позитиви, не повністю враховує особливості етнополітичної, етнODEMOграфічної та міграційної ситуації в Україні. Зокрема, у цьому Законі не враховано те, що на території України проживають етнічні групи, які згідно з критеріями та нормами сучасного міжнародного права можуть набути статусу корінного народу.

У Конституції України 1996 року вперше згадується таке поняття, як «корінний народ». У пункті 3 статті 92 підкреслено, що права корінних народів визначаються законами та законодавчими актами України.

Професор І. Лопушинський дає таке визначення терміну «корінний народ»: «...це народи, які проживають у багатоетнічних суспільствах незалежних країн і є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, споконвіку, у період її завоювання або колонізації або в період встановлення наявних державних кордонів».

За даними ООН до корінних народів належать у світі 370 млн. осіб у більш ніж 70 країнах, багато хто з них перебуває на межі зникнення.

Щодо кримських татар, то ситуація щодо їх статусу змінилася лише в 2014 році після незаконної окупації Криму. 20 березня 2014 року Верховна Рада України визнала їх корінним народом нашої держави, а Курултай і Меджліс – його вищими репрезентативними органами. Принагідно пригадаємо, що Курултай – це загальнонаціональний з'їзд кримськотатарського народу. Перший Курултай відбувся в Криму 26 листопада 1917 року. Другий Курултай був проведений у Сімферополі у червні 1991 року, коли відбувалася масова репатріація кримських татар напередодні розпаду СРСР. Як правонаступник Курултаю 1917 року, другий Курултай обрав Меджліс кримськотатарського народу.

Опираючись на цілі та принципи, проголошені у статтях 3, 11, 15 Конституції України, та статтю 1 Статуту ООН, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, а також Віденську декларацію, Верховна Рада України у березні 2014 р. заявила:

- Україна гарантує збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу як корінного народу та всіх національних меншин України.
- Україна гарантує захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української держави.
- Україна визнає Меджліс кримськотатарського народу, виконавчий орган Курултаю кримськотатарського народу, та Курултай як вищий представницький орган кримськотатарського народу.
- Верховна Рада України заявляє про свою підтримку Декларації ООН про права корінних народів.
- Верховна Рада України доручає Кабінету Міністрів України терміново подати проекти законів України, нормативно-правових актів України, які визначають та закріплюють статус кримськотатарського народу як корінного народу України.
- Розробка проектів відповідних законів України та нормативно-правових актів відбуватиметься шляхом консультацій з Меджлісом кримськотатарського народу у тісній співпраці з Організацією Об'єднаних Націй, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, Радою Європи відповідно до міжнародного права і стандартів забезпечення прав людини, корінних народів та національних меншин.
- Верховна Рада України доручає Кабінету Міністрів України розробити практичні механізми взаємодії між органами виконавчої влади України та Меджлісом кримськотатарського народу.
- Україна рішуче засуджує будь-які спроби обмеження політичних та соціальних прав, громадянських свобод громадян України, які проживають в Автономній Республіці Крим, різної етнічної приналежності, зокрема, українців, росіян, кримських татар, вірмен, болгар, греків, німців, караїмів, кримчаків, що спостерігаються внаслідок проведення антиконституційного референдуму в АРК.

Отже, у березні 2014 р. відбулися в Україні такі події, які змусили докорінно змінити усталені стереотипи в загальнонаціональному контексті, змінити світогляд переважної частини суспільства.

На жаль, в українському законодавстві досі не сформульовано визначення «корінний народ». Поринемо в історію і нагадаємо, що розробка цілісної концепції «корінних народів» розпочалася ще в кінці позаминулого століття. У першій половині двадцятого століття до цього питання зверталися такі організації,

як Ліга Націй та Панамериканський Союз, які стали попередниками ООН та Організації Американських Держав. Статут Ліги Націй розглядав корінне населення як мешканців колоній та окремих територій, що контролювалися колоніальними державами як «народи, що не здатні самостійно витримати складні умови сучасного світу».

На початку 80-х рр. ХХ ст. ООН утворила Робочу групу, завданням якої було підготувати текст Декларації ООН щодо визначення прав корінних народів. Проект такої декларації було завершено в 1993 році. З 1995 р. над текстом працювали незалежні експерти та представники урядів, які представляли інтереси корінних народів. У процесі роботи виникали спірні моменти, що не так швидко вирішувались. Зрештою, Декларація була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН аж в 2007 році. Водночас Радою ООН з прав людини був створений Експертний механізм з прав корінних народів, який щорічно збирає сесії за участю представників корінних народів, міжнародних організацій з прав людини, науковців.

З ініціативи ООН 1993-й рік був проголошений Міжнародним роком корінних народів. Цього року проводилися заходи, які мали на меті забезпечити права таких народів на освіту, охорону здоров'я, сталий розвиток. Якщо б Україна на той час прийняла закон про статус кримських татар як корінного народу Криму, то це дало б підставу Світовому Банкові виділити кошти на підтримку кримськотатарських репатріантів.

20 грудня 2004 року Генеральна Асамблея ООН оголосила другу Міжнародну декаду корінних народів світу. 16 грудня 2005 року було розроблено і схвалено Програму дій на час декади, спрямовану на єднання міжнародних зусиль для підтримки корінних народів.

Українська держава, на жаль, не закріпила законодавчо і на цей раз статусу кримських татар, утрималася від голосування в ООН щодо Декларації про права корінних народів і, таким чином, втратила шанс взяти участь у міжнародних заходах на підтримку корінних народів.

Лише після незаконної анексії Криму РФ Україна посилила в законодавчому полі свою увагу до проблем кримських татар. Необхідно нагадати про ряд важливих Постанов та проєктів Верховної Ради України. Так, у Постанові ВР «49-50» за 2015 р. йдеться про визнання геноциду кримськотатарського народу у 1944 р., коли його депортували у Криму. Верховна Рада також заявила, що системний тиск на кримськотатарський народ, репресії громадян України за національною ознакою, організація етнічно і політично вмотивованих переслідувань кримських татар, їхніх органів, таких, як Меджліс та Курултай кримськотатарського народу на тимчасово окупованій території України з боку державних органів Російської Федерації, починаючи з дати початку тимчасової окупації, є свідомою політикою етноциду кримськотатарського народу.

У квітні 2017 р. у Верховній Раді було зареєстровано законопроект №6315 «Про статус кримськотатарського народу», який пропонував закріпити статус АР Крим як національно-територіальної автономії кримських татар у складі суверенної і незалежної Української держави.

Останнім документом щодо кримськотатарського народу став проєкт закону України від 28 серпня 2019 р. №1205 «Про статус кримськотатарського народу в Україні», внесений на обговорення у ВР народними депутатами України Джемилєвим М., Ар'євим В., Лопушанським А., Фединою С., Чийгозом А. У проєкті зазначено, що Верховна Рада відповідно до Конституції України (стаття 11), враховуючи Постанову ВР «Про заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави» від 20 березня 2014 р. №1140-VII та Постанову ВР «Про визнання геноциду кримськотатарського народу» від 12 листопада 2015 р. №792-VIII; керуючись статтею 1 Статуту ООН, Віденською Декларацією і Декларацією ООН про права корінних народів, а також враховуючи Конвенцію МОП №169 та інші міжнародні правові акти; визнаючи право кримськотатарського народу на самовизначення в межах невід'ємної складової частини України – Кримського півострову, на території якого він сформувався в якості цілісного самобутнього етносу, приймає цей закон, яким встановлює статус і визначає гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів кримськотатарського народу як корінного народу України.

У проєкті Закону (розділ I, стаття 1) подано визначення терміну «корінний кримськотатарський народ», зокрема, як «цілісний етнос, який сформувався на території Кримського півострова, зберіг і прагне передати майбутнім поколінням свою колективну етнокультурну ідентичність, є носієм самобутньої мови і культури, має традиційні соціальні, культурні і політичні інститути, сформував розвинену систему власних органів самоврядування, самоусвідомлює себе корінним народом України і не має власної чи етнічно спорідненої держави за межами України».

Отож можна зробити висновок, що кримські татари – це корінний народ півострова у складі України, і Верховній Раді залишилося зробити ще один крок – узаконити його статус.

2. МЕДІА ПРО КРИМСЬКИХ ТАТАР ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ

Згідно зі статтею 3 Конституції України (Розділ I. Загальні засади) «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

На жаль, події на Майдані у лютому 2014 року, незаконна окупація Криму та військова окупація частини Донбасу Російською Федерацією доводять, що права громадян України порушені. Усе це змусило органи державної влади переорієнтувати свої політичні вектори.

Безперечно, одним із об'єктів посиленої уваги як політиків, так і засобів масової комунікації став український Крим, що опинився під диктатом Росії. Журналістські матеріали стали першим індикатором змін, які відбулися у житті кримськотатарського народу після 2014 року.

Проблема Криму нині стала й об'єктом наукових студій, зокрема таких дослідників, як-от:

- Н. Беліцер «Кримські татари як корінний народ. Історія питання і сучасні реалії» (К., 2017);
- Ю. Тищенко, Ю. Каздобіна, Т. Гучакова та ін. «Крим після анексії. Державна політика, виклики, рішення та дії» (К., 2016);
- А. Безверха «Медійна репрезентація кримських татар в українських ЗМІ до і після анексії Криму в 2014 році» (К., 2015);
- Л. Василик, А. Полянська «Зміна інформаційного простору АР Крим під впливом анексії та гібридної війни» (Регіональні ЗМІ України: історія, сучасний стан та перспективи розвитку. Матеріали Регіональної науково-практичної інтернет-конференції (20-22 березня 2017 року, м. Старобільськ). Старобільськ, 2017) та ін.

Перш ніж повести мову про висвітлення у ЗМІ кримських татар після незаконної окупації Криму, коротко нагадаємо, а яким же поставав цей народ у медіа до захоплення півострова Російською Федерацією. За спостереженнями дослідниці Анастасії Безверхої, кримських татар зображували як групу, яка постійно просила про певні поступки стосовно себе, яка стала жертвою депортації в 1944 році. Цю групу репрезентували в засобах інформації як об'єкт чийогось впливу, а не як повноправний громадсько-політичний суб'єкт. Окрім того, кримськотатарський народ поставав як етнічна група, яка все більше ставала відомою світові завдяки співачці Джамалі, а також своїм лідерами Мустафі Джемілеву та Рафатові Чубарову. Однак про історію, культуру, побут, звичаї татар у Криму інформації було не так багато.

Як відзначає переважна більшість дослідників порушеної проблеми, ситуація різко змінилася після 2014 року. Відтоді й змінився образ кримських татар у медіа. Виразнішим став показ громадсько-політичної діяльності

кримських татар, а разом і їхніх активістів. У багатьох матеріалах кримськотатарський народ постає як потужна національна група українського суспільства, яка чинить опір насильницьким діям Росії в Криму. У цьому контексті варто нагадати про «Кодекс поведінки кримських татар в період окупації Криму», який був розроблений кримськотатарськими активістами згодом (2016 р.). «Детектор медіа» опублікував текст Кодексу повністю – всього 16 пунктів, серед яких виділимо такі:

- Не займати ніяких посад у так званих «органах державної влади» РФ на території Криму.
- Не вступати ні в які дозволені окупаційною «владою» організації, в т. ч. в організації колабораціоністів з числа кримських татар.
- Не брати участі у жодних організованих і дозволених окупаційною владою заходах.
- Не приймати з рук окупантів незаконно присуджених ними «звань» та «нагород».
- Не співпрацювати ні в якій формі з пропагандистськими ЗМІ РФ, які діють у Криму.
- Сприяти в будь-яких формах поширенню серед кримських татар інформації з незалежних кримськотатарських ЗМІ, що діють на території континентальної України.
- Не давати будь-яких відомостей (показань) у ставленні до інших кримських татар і громадян України, які можуть їм нашкодити.
- Не брати участі у виконанні гімнів, у церемоніях «вшанування» інших символів окупаційної «влади».
- Не постачати будь-якими продуктами (товарами) армії та воєнізовані структури окупантів.
- Всебічно захищати родичів, особливо дітей від пропаганди РФ, вести роз'яснювальну роботу щодо заходів, які вживаються Україною і світом на захист кримських татар.
- Надавати будь-яку допомогу кримським татарам та іншим громадянам України, які стали жертвами окупаційної влади.
- Допомогати морально і фінансово членам сімей, котрі заарештовані окупаційною «владою».
- Допомогати сім'ям, у яких безслідно зникли родичі.
- Скрізь говорити рідною мовою, користуватися рідною мовою для спілкування один з одним, навчати дітей кримськотатарської мови.
- Сприяти навчанню дітей у середніх і вищих закладах на території континентальної України.
- Всіма способами уникати «призову» кримських татар в армію окупантів, допомагати вивозити молодих людей призовного віку на територію материкової України з метою проходження ними служби в українській армії, органах МВС і кримськотатарського добровольчого батальйону на території Херсонської області.

Українські медіаексперти постійно проводять моніторинги як друкованих, так і онлайн-видань на предмет кримської тематики. З цього приводу привертають увагу спостереження медіаекспертки Інституту масової інформації (ІМІ) Яни Машкової. На сайті ІМІ вона подала результати моніторингу (22-26 квітня 2019 року) 20-ти популярних онлайн-видань: obozrevatel.com, segodnya.com, nv.ua, ukrinform.ua, censor.net.ua, gordonua.com та ін. Результати моніторингу виявилися непередбачуваними: зокрема, на новини про Крим у 20-ти онлайн-ЗМІ припадає лише 0,5% всього контенту, а сам інформаційний простір про Крим формується переважно з новин у «Крим. Реалії», соціальних мереж чи перепостів із російських сайтів. Як доводить моніторинг, лідером у висвітленні кримської тематики виявився «Укрінформ» – 18% серед усіх згадок про Крим серед 20-ти онлайн-видань. Друге місце посів «Обозреватель» (14,3%), на третьому – «Гордон» (7,5%).

То про що ж писали найчастіше ЗМІ упродовж анексії Криму? Інформаційними приводами до висвітлення тем, пов'язаних з кримськотатарським народом, насамперед була тема незаконної анексії Криму Росією. Зокрема,

у ЗМІ йшлося, в цілому, про незаконний референдум щодо статусу півострова 16 березня 2014 р., результати якого не визнали ні Україна, ні ЄС, ні США.

Другою важливою темою було висвітлення депортації кримськотатарського народу в 1944 р. та вимушене залишення батьківщини під час окупації в 2014-2019 роках. На третьому місці виділяємо показ протестних акцій, організованих кримськими татарами, що пов'язані з незаконними обшуками, звинуваченнями у тероризмі, арештами і т. д. У багатьох інформаційних матеріалах йдеться про реальне життя Криму після анексії.

Щодо перебігу подій, пов'язаних з анексією Криму, то варто звернутися до служби новин BBC в Україні, де П. Козлов, О. Волкова та О. Карп'як у статті «Крим: хроніка анексії в спогадах учасників подій» (19 березня 2019 р.) відтворили поденно розвиток подій у країні, починаючи з 21 листопада 2013 року, коли тодішній прем'єр-міністр України М. Азаров оголосив про відмову від підписання угоди про асоціацію з ЄС для більш детального вивчення умов угоди. Саме цього дня журналіст Мустафа Наєм о 22:30 помістив у Facebook заклик вийти на Майдан у Києві. Автори матеріалу послідовно, за хронологією розвитку подій, подають інформацію, опираючись на спогади свідків, аж по 18 березня 2014 року. Саме у цей день у Кремлі Путін, Аксьонов, Константинов і Чалий підписали зловісну «угоду» про входження Криму і Севастополя до складу Росії.

Із цього часу в ЗМІ з'являється все частіше сполучення слів «кримськотатарські активісти», які виявили солідарність з материковою Україною і різко виступили проти насильницької окупації Криму. Кримські татари почали виступати в медіа не як національна меншина, а як громадсько-політичний суб'єкт. Незабаром виповниться шість років від початку анексії. Тому у ці дні кримські татари та усі жителі України щорічно згадують 2014-й рік. Зокрема, голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров в ефірі «Прямого» каналу 26 лютого 2019 р. згадував, що 5 років тому біля Верховної Ради Криму зібралися близько 15 тисяч кримських татар, етнічних українців та людей інших національностей. Всі вони прийшли за закликом Меджлісу. Гасло, під яким виступали мітингувальники, – підтримка територіальної цілісності української держави: «Крим – це Україна». Голова Меджлісу пригадав, що учасники мітингу не дали можливості Кремлю отримати картинку, нібито Верховна Рада добровільно проголосувала за входження Криму до складу РФ. Увечері мітингарі були радісні, адже захистили Крим і Україну. Але вранці замість того, щоб усі ключові об'єкти в Криму зайняли українські військові чи спецслужби, це зробили російські підрозділи. Рефат Чубаров нагадав, що, за свідченням екс-голови СБУ В. Грищака, за час окупації Криму російські силовики порушили 130 кримінальних справ проти кримськотатарських активістів.

П'ятій річниці спротиву кримських татар проти дій РФ у Криму присвячена також сторінка на порталі УНІАН (26 лютого 2019 р.). З інформації стає відомо, що за даними російського слідства, того дня (26 лютого) внаслідок тисняви і сутичок загинули двоє мітингувальників, 79 осіб дістали тілесні ушкодження.

У багатьох онлайн і друкованих ЗМІ щорічно у травневі дні знаходимо матеріали, присвячені Дню вшанування пам'яті жертв депортації кримських татар. Як повідомляє «Тиждень.ua» (18 травня 2018 р.), за офіційними даними радянської влади, були депортовані понад 183 тис. кримських татар, за татарськими джерелами – понад 228 тис. 18 травня 2018 р. пам'ять про загиблих під час депортації кримських татар у столиці України вшанували Президент Петро Порошенко та прем'єр-міністр Володимир Гройсман. Зокрема, останній заявив: «Депортація мала катастрофічні наслідки для кримських татар. Протягом року до завершення війни від голоду, хвороб та виснаження загинуло понад 30 тисяч людей. Всього було виселено з домівок 191 тисяча кримських татар». Тут же в «Тиждень.ua» читаємо думку речниці МЗС України Мар'яни Беци про те, що сьогодні «гібридна депортація» – це реальність в окупованому Криму.

Українське національне інформгентство «Укрінформ» 16 травня 2019 року вмістило на своїй сторінці фрагменти виступу постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні Ігоря Прокопчука під час засідання Постійної ради ОБСЄ. Дипломат заявив, що після незаконної окупації Росією Криму у 2014 році кримські татари знову стикаються з політичними репресіями та переслідуваннями, зіставними з трагедією сталін-

ської депортації. Разом з окупацією Криму першою жертвою російської агресії став саме кримськотатарський активіст Рішат Аметов, а в подальшому понад 20 тисяч кримських татар змушені були покинути свою батьківщину. Ті, хто залишилися, зазнають переслідувань та залякувань, про що свідчать численні звіти міжнародних організацій.

У травні 2018 р. Рефат Чубаров на своїй сторінці Facebook повідомив, що кримські татари завжди будуть пам'ятати жертв депортації 1944 року і що репресії проти них окупаційною владою тривають і сьогодні: 20-25 тисяч змушені були залишити Крим. Окупанти заборонили діяльність Меджлісу, заборонили телебачення, радіо, новинні агентства рідною мовою.

Нагадаємо, що у листопаді 2015 року український парламент визнав геноцидом депортацію кримських татар. Верховна Рада також закликала світову спільноту визнати геноцидом депортацію кримських татар.

Напередодні п'ятої річниці анексії Криму інтернет-видання «Українська правда» (13 березня 2019 р.) вмістило статтю-роздум співробітника Кримського інституту стратегічних досліджень Арсена Жумаділова, у якій він ставить поряд з іншими запитаннями таке: «Чи могло бути інакше?». Ті події, що сталися у березні 2014 року, дослідник справедливо пов'язує з множиною обставин: «Якби не Харківські угоди, якби не Чорноморський флот, якби не тривала маргіналізація кримських татар у суспільно-політичному житті автономії, якби не потреба Путіна в консолідації розчарованого електорату, якби не скорочення чисельності української армії, якби піймали Януковича, якби більш рішучі дії західних партнерів, якби вони ще за Грузію покарали б Росію, якби...».

У висновках до статті А. Жумаділов цілком логічно заявляє, що суспільству потрібно не тільки ставити питання «Чи могло б бути інакше?», але й подумати про те, що зробити, щоб подібне сталось деінде, щоб обставини почали грати на користь відновлення територіальної цілісності України.

В останні два-три роки до проблем Криму повернувся український кінематограф. Тимур Яценко відзняв фільм «Черкаси», Олег Сенцов – фільм «Номери». «Українська правда» 28 грудня 2018 р. помістила інформацію про документальний фільм «Крим. Брудний секрет Росії». Єлизавета Ясько – одна з продюсерів фільму, ділиться думками про мету такого кіно: розкрити передусім іноземній аудиторії історію кримськотатарського народу, донести до глядачів історії людей, доля яких стрімко змінилась, людей, які не бояться говорити про те, що відбувається в Криму сьогодні. На жаль, вважає Є. Ясько, ситуація така, що в Криму багато людей бояться давати будь-які інтерв'ю, оскільки свобода слова більше не є частиною їхнього життя. Отже, і документальне кіно сприяє доносити світові правду про сучасне життя кримчан.

Найновішу інформацію про сучасні реалії Криму 25 січня 2020 р. подала стрічка новин «Апостроф». Редакція сайту з'ясувала соціально-політичні умови жителів регіону, в яких вони розпочали новий рік. Початок року був ознаменований нелегальним візитом в анексований Крим президента РФ, який розкритикував соціально-економічну ситуацію в регіоні і фактично підвів підсумок «порожнім обіцянкам, які Кремль давав кримчанам перед «референдумом». У матеріалі йдеться про високі ціни на продукти та проблему з нестачею питної води. За відомостями экс-представника президента України в Криму Бориса Бабіна, близько 200 тисяч кримчан за останні роки оновили свої українські документи, а за «біометрією» потягнулись навіть ідейні прихильники «руського мира». Та найстрашнішою проблемою є те, що Крим залишається територією страху. Все це через цілеспрямоване завезення з Росії фахівців, силовиків, чиновників, військових; відбувається нагнітання страху, істерії під виглядом боротьби з тероризмом. Облави і затримання відбуваються в тих районах, де компактно проживають кримські татари, а методи роботи окупаційних спецслужб – це стеження, фабрикація доказів, незаконні обшуки, арешти, тиск і залякування.

Ми сконцентрували увагу лише на окремих аспектах життя кримських татар після анексії Криму, які відображені, переважно, в онлайн виданнях. Загалом тема «Медіа про кримських татар під час окупації» досить обширна і вона може послужити темою окремої наукової розвідки, адже це сотні матеріалів, які необхідно виявити в ЗМІ, систематизувати, прокласифікувати та дати їм оцінку.

3. МЕДІА ПРО БОРТЬБУ ЗА ПРАВА ЛЮДИНИ В АНЕКСОВАНОМУ КРИМУ

Для того, щоб зруйнувати «стіну мовчання» і задокументувати інформацію про ситуацію в Криму з 14 по 18 вересня 2018 року, відбувся візит місії Домів прав людини на півострів. У цьому проекті брали участь Білоруський дім прав людини, Дім прав людини в Азербайджані, Освітній Дім прав людини в Чернігові та Кримський Дім прав людини. Місія збрала велику кількісно інформацію в АРК та в місті Севастополі щодо дотримання прав людини на півострові. За результатами місії зроблено детальний звіт і опубліковано на сайті humanrightschouse.org під заголовком «Крим: розбиваючи стіну мовчання».

Основним джерелом надання інформації для цих правозахисних організацій стали свідчення безпосередніх очевидців порушень прав людини, а також факти, які засвідчені у звітах таких організацій, як ОБСЄ, ООН, Рада Європи та ПАРЄ. До уваги бралися й матеріали ЗМІ.

У звіті місії Домів прав людини йдеться про те, що будь-які спроби реалізувати право на свободу слова, свободу зібрань, вияву своїх поглядів закінчуються репресіями. Відповідні силові органи з метою залякування активістів і їх стримування від конкретних дій вдаються до актів тиску, переслідування, винесення попереджень, заборон через суди, обшуків будинків і накладання штрафів.

Переслідування кримських татар відбуваються за ознакою віросповідання (мусульмани). Їх звинувачують в екстремізмі і приналежності до організації «Хізб ут-Тахрір», яка в Україні дозволена і заборонена в Росії. Об'єктами цькування за «сепаратизм» і «тероризм» стають й українці. Окупаційна влада застосовує незаконно кримінальне право Російської Федерації. Так, станом на листопад 2018 року було ув'язнено за свої політичні погляди майже сім десятків активістів.

12 листопада 2019 р. МЗС України виступило із заявою через засудження в Росії шістьох фігурантів ялтинської «справи «Хізб ут-Тахрір». Про це йдеться на сайті tyzden.ua. Громадянам України Мусліму Алієву, Інверу Бекірову, Еміру-Усеїну Куку, Вадиму Сіруку, Рефату Алімову, Арсену Джеппарову за сфабрикованими звинуваченнями в участі у діяльності терористичної ісламської політичної організації «Хізб ут-Тахрір» Південний окружний військовий суд у Ростові-на-Дону виніс вирок кожному з них – ув'язнення від 7 до 19 років.

2 листопада 2018 р. у рамках проекту «Журналістика толерантності» ГО «Фонд розвитку ЗМІ» та газети «Kyiv Post» Вероніка Мелкозьорова надрукувала статтю «Лідер Кримських Татар: В Криму зрадники судять патріотів», у якій подала історію ув'язнення і звільнення одного із заступників голови Меджлісу кримських татар Ілемі Умерова. Він свого часу боровся з радянським режимом, а в час анексії Криму виступив проти диктаторського режиму Путіна. Його арештували в травні 2016 р. за «заклики до сепаратизму та насилля», які він начебто озвучував у 2015 р. в інтерв'ю на одному з українських телеканалів, а у вересні суд в Криму засудив Умерова до двох років ув'язнення. У жовтні того ж року через втручання у справу президента Туреччини Ердогана Умеров і його побратим Чийгаз були звільнені.

П'ять років ув'язнення і штраф в 10 тисяч рублів – такий вирок виніс суд фермерові із села Серебрянка на півночі Криму Володимир Балуху, який не підтримав окупації півострова і не зняв українського прапора із даху власного будинку. А згодом встановив на будинку табличку «вулиця Героїв Небесної Сотні». Володимира Балуха не могли заарештувати за прапор, тому сфабрикували звинувачення за незаконне зберігання зброї. У серпні 2017-го року він був засуджений до 3-х років 7 місяців колонії загального режиму, а в липні 2018-го року – ще на 3 роки за «дезорганізацію діяльності ізолятора тимчасового тримання». 7 вересня 2019 р. В. Балух був у числі 35 в'язнів – громадян України, яких звільнили з російських тюрем.

Широкого розголосу набула справа українського режисера і сценариста Олега Сенцова із Сімферополя. 10 травня 2014 р. він був затриманий російськими силовиками і звинувачений у нібито створенні місцевого осередку Правого сектору і «підготовку терактів», у зберіганні зброї і вибухівки. Із 20 років суворого режиму

О. Сенцов відбув 1946 днів у російській неволі і, завдяки світовій громадськості, 7 вересня 2019 р. повернувся в Україну.

Можна продовжувати називати ряд політв'язнів Кремля, як-от: О. Кольченко, Р. Сущенко, О. Приходько, М. Карпюк, Е. Бекіров, Т. Абдулгазієв, Д. Гафаров та ін. У кожного з них своя доля, але мета одна – не коритися окупаційній «владі», відстоювати цілісність України.

Надзвичайно багато матеріалів про порушення прав людини в Криму з'явилися в медіа за майже шестирічну анексію цієї української землі. Зокрема, привертає увагу публікація Віталія Червоненка «Звіт: як після анексії порушують права людини в Криму», яка вміщена 16 березня 2015 року на сторінці BBC. У цьому матеріалі оприлюднено звіт українських правозахисників щодо порушень прав людини на півострові. Головні порушення стосуються активістів проукраїнських організацій, кримських татар та правозахисників і незалежних медіа.

Одним з найбільших порушень прав людини у Криму експерти визнали автоматичне присвоєння усьому населенню громадянства РФ. Ті, хто хотів зберегти українські паспорти, мали упродовж місяця звернутися із таким проханням до відповідних органів. А громадяни України, які відмовлялися від російських паспортів, вимушені були просити спеціальний дозвіл на проживання. Усі державні посадовці та лікарі, вчителі мали обов'язково здати український паспорт.

В інформаційній сфері Кремль зробив усе, аби ізолювати мешканців Кримського півострова від материкової України. Відразу після вторгнення російського війська було замінено провайдери доступу до інтернет-ресурсів, заблоковано українські телеканали, відімкнено українські мобільні оператори зв'язку. Кримські медіа були змушені перереєструватися згідно з російським законодавством. Незалежних ЗМІ в Криму майже не залишилося.

Як зазначається у звіті місії Домів прав людини, сьогодні аудіовізуальні засоби масової інформації в Криму перебувають під повним контролем влади, жодна новина не виходить в ефір без схвалення її цензурою.

У Криму функціонує громадський телеканал російською і кримськотатарською мовою «Міллет», який служить інтересам окупаційної «влади». Приватні ж канали вимушені утримуватися від будь-якої критики. Кримськотатарський канал «ATR» чинив опір новим законам півострова і протримався до 1 квітня 2015 р., а далі був закритий.

Із початком збройної агресії почалися погрози журналістам і співробітникам ЗМІ. Яскравим прикладом цього є доля Миколи Семена – одного із українських журналістів, який проживав у Криму після окупації і публікувався у різних ЗМІ, а також у проєкті «Крим. Реалії» Радіо Свобода. У квітні 2016 р. проти нього було порушено кримінальну справу. У вересні 2017 р. М. Семені висунуто звинувачення за опубліковану статтю у «Крим. Реалії» за нібито публічні заклики, спрямовані на порушення територіальної цілісності Російської Федерації. Суд виніс журналістові вирок: 2 роки і 6 місяців умовно із заборонаю займатися публічною діяльністю 3 роки.

Обмеження свободи слова торкнулися і художнього слова. Поетесу Аліє Кенджалієву за публікацію антивоєнної поеми в газеті «Крим» звинувачено у «реабілітації нацизму», її викликали на допит.

Порушення прав людей у Криму відбувається майже на всіх рівнях суспільного та духовного життя. Утисків зазнають прихожани церков, які не належать до православної церкви Московського патріархату. Так неодноразово викрадали та допитували священників УПЦ Київського Патріархату та Греко-Католицької Церкви. За словами владики Климента, УПЦ КП в Криму без юридичною підтримки України не виживе, за законами РФ її не хочуть перереєструвати.

У Криму порушено права громадян України здобувати освіту рідною мовою. Так, станом на березень 2018 р. на півострові не залишилося жодної школи, в якій вивчення усіх предметів ведеться українською мовою. Про це свідчать результати моніторингу в 2018-2019 рр. членами Кримської правозахисної групи.

За даними «Крим. Реалії», на півострові залишилося 7 шкіл із кримськотатарською мовою навчання.

«За рік окупації Крим перетворився на півострів страху», – так оцінила свого часу ситуацію українська омбудсменка Валерія Лутковська. У Криму люди й понині бояться висловити свою думку, відчувають страх за своє життя та майбутнє, страх сповідувати свою віру та спілкуватись рідною мовою.

27 березня 2014 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію №68/262 про територіальну цілісність України, а Резолюцією №71/205 від 19 грудня 2016 р. визнала ситуацію в Криму окупацією, яка підпадає під дію Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року. ООН закликала Росію дотримуватися зобов'язань, покладених міжнародним правом на державу-окупанта. Питання, пов'язані з діями Російської Федерації в Криму у різні роки розглядали Комітети ООН з прав людини (2015), з ліквідації расової дискримінації (2017), проти тортур (2018). Усі Комітети винесли Росії зобов'язання щодо захисту населення в рамках відповідних документів.

А 6 березня 2019 р. у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулося засідання Комісії «Україна – НАТО», присвячене п'ятій річниці анексії Криму Росією. У ньому взяли участь представники Меджлісу. За повідомленням кореспондента DW, на заході виступив генсек Альянсу Єнс Столтенберг, який заявив: *«Крим – це Україна. П'ять років по тому держави-члени НАТО не визнають і не будуть визнавати незаконну російську анексію».*

ЛІТЕРАТУРА

1. Беліцер Н. Кримські татари як корінний народ. Історія питання і сучасні реалії. 120 с.
2. Выртосу И. Крымский альбом: истории правозащитников. Центр інформації з прав людини. Київ, КБЦ, 2019. 232 с.
3. Крим: розбиваючи стіну мовчання. Правозахисна місія трьох Домів прав людини у Криму. Листопад, 2018. 40 с.
4. Крымский процесс: проблемы соблюдения стандартов справедливого правосудия в политически мотивированных делах / Під заг. ред. Д. Свиридової. К.: КБЦ, 2018. 78 с.
5. Расизм і ксенофобія в Україні: реальність та вигадки. Харківська правозахисна група; Художн.-оформлювач Б. Є. Захаров. Харків: Права людини, 2009. 192 с.